

Pelastus on Saatanasta. Johanneksen evankeliumin kaksijakoinen kuva juutalaisuudesta.

Raimo Hakola, TT, Helsinki

Johanneksen evankeliumin luvussa 4 Jeesus lausuu samarialaiselle naiselle sanat "pelastus on juutalaisista". (Joh. 4:22; kirkkoraamatussa sanat tosin on käännetty vapaammin: "pelastus nousee juutalaisten keskuudesta".) Saman evankeliumin luvussa kahdeksan Jeesus väittelee juutalaisten vastustajiensa kanssa ja sanoo heille: "Te olette Isästä, Saatanasta" (Joh 8:44; kirkkoraamattu: Te olette lähtöisin Saatanasta. Hän on teidän Isänne...). Näiden kahden lausuman yhdistäminen johtaa nurinkuriiseen ajatukseen: jos kerran pelastus on juutalaisista ja juutalaiset taas Saatanasta, niin eikö silloin pelastus ole perimmältään Saatanasta? Johanneksen kirjoittaja ei tietenkään tarkoittanut tätä, mutta lausumien yhdistäminen kuvaa sitä kaksijakoisuutta, joka liittyy Johanneksen kuvaan juutalaisista ja heidän uskostaan: toisaalta Johanneksessa liitytään moniin keskeisiin juutalaisiin traditioihin ja käsityksiin, toisaalta evankeliumissa esiintyvät juutalaiset esitetään useimmiten hyvin kielteisessä ja jopa vihamielisessä valossa.

JOHANNEKSEN TUTKIMUSHISTORIAA JAKEIDEN JOH 4:22 JA 8:44 VALOSSA

Tutkimuksen historiassa näiden kahden eri suuntiin vievän lausuman jännite on havaittu jo varhain. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella evankeliumia luettiin hellenistisen, ei-juutalaisen maailman tuotteena, jossa varhaisemmat kiistat kristittyjen ja juutalaisten välillä ovat jo taaksejäänyttä elämää. Tämän taustan ajateltiin heijastuvan siinä, että Johanneksessa juutalaiset yhdistettiin paholaiseen. Sen sijaan ongelmalliseksi koettiin lausuma "pelastus on juutalaisista". Tutkijat päättelivätkin yleisesti, ettei tämänkaltainen juutalaismyönteinen kannanotto voi olla peräisin evankeliumin kirjoittajan kynästä. He pitivät sitä epäperäisenä, myöhäisenä lisäyksenä evankeliumiin, vaikka lausuma esiintyykin kaikissa tunnetuissa evankeliumin käsikirjoituksissa ja käännöksissä. Joskus tällaiset näkemykset yhdistyivät avoimesti

antisemitistiseen ajatteluun. Natsien ideologiaa myötäilleet saksalaiset teologipiirit julkaisivat Raamatusta omia versioitaan, joista he poistivat kaiken sen, minkä katsottiin edustavan aikansa elänyttä ja alkukantaista juutalaista uskoa. Lausuma ”pelastus on juutalaisista” kuulosti heistä aivan liian juutalaismyönteiseltä, ja niinpä se ei enää kuulunutkaan ”arjalaistettuihin” Uuden testamentin versioihin

Kaikki tutkijat, jotka pitivät lausumaa epäperäisenä, eivät suinkaan tehneet näin ideologisista syistä. Kuitenkaan ei ole perusteltua pitää lausumaa ”pelastus on juutalaisista” evankeliumiin myöhemmin tehtynä lisäyksenä. Lausuman poisjätölle ei löydy mitään tukea UT:n eri käsikirjoituksista, eikä myöskään ole esitetty pätevää syytä sille, miksi se olisi lisätty evankeliumiin jälkikäteen. Joskus lausuman ajatellaan olevan peräisin kirjoittajan käyttämästä lähteestä, jossa suhtauduttiin evankelistaa myönteisemmin juutalaisiin. Tämän ratkaisun kannattajien on kuitenkin löydettävä uskottava selitys sille, miksi evankelista käyttäisi kirjoituksessaan traditiota, joka ei sovi hänen omiin korostuksiinsa.

Nykytutkimuksessa lähdetään liikkeelle siitä, että lausuma ”pelastus on juutalaisista” on oleellinen ja tärkeä osa Johanneksen evankeliumia. Lausuma on viimeaikaisessa tutkimuksessa kokenut renessanssin ja noussut eräänlaiseksi avainjakeeksi, jonka on nähty kuvaavan periaatteellisella tasolla Johanneksen kirjoittajan ja hänen yhteisönsä suhdetta juutalaisiin. Tämä muutos heijastelee koko UT:n tutkimuksessa II maailmansodan jälkeen tapahtunutta tutkimusilmapiirin muuttumista. Nykyisin Johanneksen evankeliumin kuten monien muiden UT:n kirjoitusten taustan nähdään oikeutetusti olevan 1. vuosisadan monimuotoisessa juutalaisuudessa. Monet tutkijat ja teologit ovat nähneet tämän taustan korostamisen olevan tärkeää myös teologisesti, ei vain historiantutkimuksen kannalta. Heidän mukaansa nimenomaan UT:n ja varhaiskristillisyyden juutalaisten juurien korostaminen on tehokas vastalääke UT:n hyödyntämiselle juutalaisvastaisessa propagandassa. On jopa sanottu, että jos kristikunta olisi aina muistanut Jeesuksen sanat ”pelastus on juutalaisista,” antisemitismi hirvine seurauksineen ei ehkä koskaan olisi ollut mahdollista. Holokaustin jälkeisessä tutkimustilanteessa lausumaa on tulkittu UT:n juutalaismyönteisimpänä kohtana, jossa Jeesus peruuttamattomasti yhdistää itsensä juutalaisten kanssa.

Lausuman "pelastus on juutalaisista" tulkitseminen periaatteelliseksi juutalaismyönteiseksi kannanotoksi ei kuitenkaan poista kysymystä siitä, mikä on lausuman suhde Johanneksen evankeliumin muuten vihamieliseen kuvaan juutalaisuudesta. Miten Joh. 8:44 sopii uuteen kuvaan periaatteellisella tasolla juutalaismyönteisestä evankeliumista? Samanaikaisesti kun lausuman "pelastus on juutalaisista" tulkinnat ovat muuttuneet täysin, myös Jeesuksen lausumaa juutalaisista Saatanan lapsina on tarkasteltu uudessa valossa. Lausumaa "Te olette Isästä, Saatanasta" ei ole enää otettu merkkinä etäisyydestä ja välirikosta Johanneksen yhteisön ja juutalaisuuden välillä. Johanneslainen yhteisö on nähty yhtenä juutalaisena ryhmänä monien muiden joukossa, jolloin lausuman on nähty heijastelevan kahden eri juutalaisen ryhmittymän keskinäistä välienselvittelyä, ei kahden eri uskonnon välistä traumaattista suhdetta. Tämä uusi tulkintatapa nojaa kahteen peruspilariin: ensinnäkin sanoja "te olette Isästä, Saatanasta" pidetään normaalina osana eri juutalaisten ryhmien välistä polemiikka; tällaisessa polemiikissa eivät päde nykyajan korrektiussäännöt vaan piikikkäitä retorisia heittoja heitellään suuntaan jos toiseenkin. Toiseksi, tutkijat kiistävät sen, että Joh 8:44 viittaisi yleistävästi kaikkiin juutalaisiin. Monien tutkijoiden mukaan Johanneksen Jeesus viittaa tässä vain tiettyyn rajattuun juutalaiseen ryhmittymään, kirjanoppineisiin synagogajohtajiin ja heidän seuraajiinsa, jotka väkivaltaisesti vainosivat Jeesuksen seuraajia. Tämän ratkaisun taustalla on viime vuosikymmenten Johannes-tutkimuksessa vallinnut näkemys, jonka mukaan evankeliumi heijastelee tilannetta, jossa johanneslainen yhteisö on joutunut väkivaltaisen painostuksen ja jopa vainon kohteeksi. Yleisesti ajatellaan, ettei evankeliumin kuvaus juutalaisista ei anna luotettavaa kuvaa historiallisen Jeesuksen suhteesta aikalaisiinsa, mutta useimmat tutkijat pitävät Johannesta toisella tapaa tärkeänä historiallisena lähteenä. Heidän mukaansa rabbiininen liike nousi juutalaisuudessa johtoasemaan vuonna 70 jKr. tapahtuneen Jerusalemin temppelin hävityksen jälkeen. Johanneslainen yhteisö esitetään juutalaisena vähemmistöryhmänä, jota muut juutalaiset rabbiinien johdolla vainosivat evankeliumin kirjoitusaikaan 1. vuosisadan lopulla. Rabbinit saivat aikaan johanneslaisten kristittyjen erottamisen synagogasta ja jopa surmauttivat joitakin johtavia kristittyjä. Evankeliumin kirjoittajalla ei ole mielessään juutalainen kansa kokonai-

suudessaan hänen puhuessaan juutalaisista Saatanan lapsina, vaan ne juutalaisten johtajat, jotka olivat aloittaneet kristittyjen väkivaltaisen vainon. Tämä vainotilanne tekee ymmärrettäväksi kärjekkäätkin ilmaisut. Tämän tutkimuksessa hyvin suositun näkemyksen mukaan Johanneksen juutalaiskuvan tarkoitus ei suinkaan ole lietsoa vihaa juutalaisia kohtaan, vaan kyse on sorretun juutalaisryhmän itsepuolustuksesta. Vasta kun Johanneksen evankeliumi myöhemmin liitettiin osaksi kristillistä Raamatun kaanonia ja irroitettiin tästä alkuperäisestä vainotilanteesta, sitä alettiin tulkita juutalaisvastaisesti. Ylläesitettyyn näkemykseen sisältyy aimo annos apologiaa, koska se kiistää sen, että itse alkuperäinen Johanneksen evankeliumi olisi ollut juutalaisvastainen.

Ylläesitettyt näkemykset kahdesta Johanneksen evankeliumin lausumasta kuvaavat hyvin tämän hetken valtanäkemystä Johanneksen evankeliumista ja sen taustalla olleesta varhaiskristillisestä ryhmästä. Johanneslainen yhteisö nähdään yleisesti alkuaan syvästi juutalaisena yhteisönä, joka yhdisti omaan juutalaiseen uskoonsa uskon Jeesukseen kirjoituksissa luvattuna Messiaana. Johanneslaiset uskovat eivät nähneet ristiriitaa oman uskonsa ja muun juutalaisuuden välillä, vaan jos he olisivat saaneet itse valita, he eivät olisi koskaan hylänneet juutalaisuutta ja synagogayhteyttä. Näin lausumat "pelastus on juutalaisista" ja "te olette Isästä, Saatanasta" avaavat ikkunan johanneslaisen yhteisön historiaan. Kuitenkin molempien jakeiden, Joh 4:22 ja 8:44, nykytulkinta on avoin kriittisille huomioille, joita jatkossa esitän.

JOH. 4:22 JA JOHANNESLAINEN IRONIA

Jeesus sanoo sanat "pelastus on juutalaisista" kertomuksessa, jossa hän kohtaa tuntemattoman samarialaisen naisen Jaakobin kaivolla. Tätä kertomusta edeltää kertomus Jeesuksen ja juutalaisten johtomiehen, Nikodemoksen, yöllisestä kohtaamisesta. Jeesuksen ja Nikodemoksen vuoropuhelua leimaa Nikodemoksen täydellinen kyvyttömyys ymmärtää Jeesuksen opetusta uudestisyntymisestä ja pelastuksesta. Pian tämän kohtauksen jälkeen, luvun 4 alussa, kerrotaan, kuinka Jeesus jättää taakseen juutalaisten alueen, Juudean, ja suunnistaa kohti Galileaa Samarian kautta. Kertomuk-

sessä korostetaan juutalaisten ja samarialaisten vastakkainasettelua. Tämä huomiotta on merkittävää, että kuultuaan Jeesuksen opetusta samarialaisen naisen kotikaupungin asukkaat vakuuttuvat, että Jeesus todella on maailman pelastaja. Kertomuksen lopputulos on näin täysin päinvastainen kuin evankeliumin luvussa kolme, jossa Nikodemos juutalaisten edustajana ei ymmärtänyt Jeesuksen opetusta pelastuksesta. Tämä kertomusyhteys, jossa Jeesus siirtyy pois häntä ymmärtämättömien juutalaisten luota juutalaisten halveksimien samarialaisten luo, havainnollistaa koko evankeliumin perusjuonta, johon sisältää ironinen pohjavire. Kuten jo evankeliumin alkusanoissa todetaan, "hän tuli omiensa luo, mutta hänen omansa eivät ottaneet häntä vastaan". Evankeliumin ensimmäisessä luvussa Jeesuksen oppilaat tunnustavat, että Jeesus on Israelin kuningas ja se, josta Mooseksen laki ja profeetat todistavat. Jeesus siis esitetään oman kansansa luo tulevana kuninkaana ja Messiaana. Johanneslaista ironiaa on se, että evankeliumissa muut ottavat pelastuksen vastaan. Jeesuksen sanat "pelastus on juutalaisista" tulee tulkita sen valossa, mitä hän sanoo ennen näitä sanoja rukoilemisesta. Kiistassa siitä, onko samarialaisten vai juutalaisten jumalanpalveluspaikka oikea, Jeesus juutalaisena näyttäisi antavan etusijan juutalaisten jumalanpalvelukselle todetessaan: "Te kumarratte sellaista, mitä ette tunne, mutta me kumarramme sitä, minkä tunnemme." Johanneksen Jeesuksen asenne samarialaisiin heijastelee hänen aikansa juutalaisten yleistä asennoitumista. Juutalaisesta näkökulmasta samarialaiset olivat niiden kansojen jälkeläisiä, joiden tulosta Samariaan kerrotaan 2. Kuningasten kirjan luvussa 17. Kuningasten kirjassa näistä kansoista sanotaan, etteivät he tunne sen maan jumalan käskyjä, johon heidät on siirretty, vaikka he alkavatkin palvella Herraa omien jumaltensa rinnalla. Juutalaisten näkökulmasta samarialaiset olivat myöhäsyntyisiä Israelin Jumalan palvelijoita, jotka eivät tunteneet todella, mitä palvelivat. Johannes myöntää, että juutalaiset ovat alkuperäinen Jumalan kansa, Jumala on tehnyt liittonsa heidän kanssaan ja antanut heille tulevaisuutta koskevat lupauksensa. Juuri tässä ominaisuudessa, kansana, jonka Jumala oli valinnut omakseen, he tietävät, mitä palvelevat. Jeesuksen sanat on siis tulkittava tietynlaisen pelastushistoriallisen ajattelun valossa; juutalaisilla on etusija muihin kansoihin, esimerkiksi samarialaisiin, nähden, koska he ovat Jumalan alku-

peräinen valittu kansa. Tämä ei kuitenkaan merkitse, etteivätkö he voisi menettää etuoikeutettua asemaansa. Todettuaan pelastuksen olevan juutalaisista Jeesus siirtyi puhumaan hänen mukanaan saapuneesta uudesta ajasta, jolloin totiset rukoilijat palvelevat Jumalaa. Uutena aikana vanhat kultit ja arvojärjestykset menettävät merkityksensä, ja ainoa mikä merkitsee on Jumalan rukoileminen hengessä ja totuudessa. Tässä kertomusyhteydessä lausumalla "pelastus on juutalaisista" ei ole sellaista periaatteellista ja juutalaismyönteistä merkitystä kuin usein on ymmärretty. Päinvastoin se alleviivaa kertomuksen ironiaa, sitä, että juutalaisten halveksimat samarialaiset ottavat nyt vastaan alunperin juutalaisille tarkoitettun pelastuksen.

USKOVAT JUUTALAISET JA SAATANAN LAPSET

Johanneksen lausuma juutalaisista Saatanan lapsina liittyy oleellisesti evankeliumin dualistiseen kuvaan maailmasta: jo evankeliumin aloittava prologi (1:1-18) luo kuvan valoon ja pimeyteen jakautuneesta ihmiskunnasta. Aiemmassa tutkimuksessa Johanneksen dualismia pidettiin gnostilaisena, ei -juutalaisena piirteenä. Qumranin kirjaston löytyminen 1940-luvulla kuitenkin osoitti, etteivät dualistiset korostukset olleet vieraita ajanlaskun alun juutalaisille ryhmittymille. Dualismissaan Johannes liittyy aikansa juutalaisuudessa kehittyneisiin korostuksiin ja tulkitsee niitä omalla tavallaan. Johanneksen kaikki lausumat paholaisesta liittyvät tavalla tai toisella Jeesuksen kuolemaan: jakeessa 8:44 juutalaisia kutsutaan Saatanan lapsiksi nimenomaan, koska he pyrkivät tappamaan Jeesuksen (j. 37, 40), ja samalla tavalla muualla evankeliumissa kuvataan Saatanan kätyriksi Jeesuksen pettänyt Juudas Iskariot (Joh. 6:70-71; 13:2, 27). Lisäksi evankeliumissa puhutaan paholaisesta käyttäen nimitystä "tämän maailman ruhtinas" (12:31; 14:30; 16:11). Näiden kohtien valossa näyttää siltä, että Johannes näki Jeesuksen kuoleman ja ylösnousemuksen ratkaisevana taisteluna Jumalan ja Saatanan välillä. Tässäkin Johannes liittyy aikansa näkemyksiin: juutalainen dualismi ei koskaan ollut täysin absoluuttista, maailmaa ei nähty kahden tasavertaisen voiman taistelukenttänä vaan Jumala esitettiin paholaista mahtavampana, ja apokalyptiikassa ennakoitiin Jumalan lopullista voittoa pahasta aikojen lopulla. Johannes näki tämän odotuksen jo toteutuneen Jeesuksen kuolemassa. Juudas ja juu-

talaiset olivat hänen näkökulmastaan osallistuneet maailmanhistorian käännteentekevään taisteluun mutta häviäjien joukossa.

Jeesuksen sanoo sanat "te olette Isästä, Saatanasta" juutalaisille, jotka uskovat häneen (8:30-31). Tämä maininta liittyy läheisesti evankeliumin luvussa 7 kerrottuun Jeesuksen esiintymiseen lehtimajanjuhlassa; tässä yhteydessä mainitaan, että kansan mielihiteet Jeesuksesta jakautuivat, joukossa oli niitäkin, jotka uskoivat häneen (7:12, 25–27, 31, 40–44). Tässä kertomusyhteydessä Jeesuksen ja uskovien juutalaisten dialogi jakeesta 8:31 eteenpäin voidaan ymmärtää eräänlaisena testinä, jonka kuluessa Jeesus paljastaa, että häneen uskovat juutalaiset eivät itseasiassa eroa lainkaan niistä juutalaisista, jotka vainoavat häntä avoimesti. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että kun Jeesus jakeissa 44–46 kuvaa Saatanaa, hän puhuu Saatanasta valheiden isänä. Jeesus liittyy juutalaisiin traditionaalisiin käsityksiin, joiden mukaan paholaisen yksi keskeinen ominaisuus on se, että hän on valehtelija, joka saattaa kiusata ihmistä esiintymällä jopa valkeuden enkelinä. Kuten isänsä myös nämä juutalaiset kätkevät todellisen luontonsa. Kertomusyhteydessään tulkittuna Jeesuksen sanat "Te olette Isästä, Saatanasta" kuulostavat vieläkin jyrkemmiltä kuin irrallisena yleispätevänä lausumana. Johanneslaisesta näkökulmasta jopa ne juutalaiset, jotka ensisilmäyksellä näyttävät uskovan Jeesukseen, ovat tosiasiallisesti Jeesuksen murhaajia. Tämä tulkinta sopii huonosti yhteen sen viimeaikoina yleiseksi tulleen väittämän kanssa, että Johanneslainen polemiikki juutalaisia kohtaan suuntautuisi ensisijaisesti vain juutalaisia synagogajohtajia kohtaan. Pikemminkin Johannes ei tunnu tekevän eroa eri juutalaisten ryhmien välillä, vaan puhuu niistä yleistävästi Jeesuksen vainoajina. Miten tämä yleistävä puhetapa on ymmärrettävä, miksi Johannes hyvin jyrkällä tavalla yhdistää jopa Jeesukseen uskovat juutalaiset paholaisen kanssa?

Tutkijat vastaavat näihin kysymyksiin useimmiten viittaamalla siihen historialliseen tilanteeseen, joka hahmotellaan evankeliumin taustalle. Uskovat juutalaiset edustavat evankeliumin takaisessa todellisuudessa niitä juutalaisia, jotka uskoivat Jeesukseen, mutta jotka eivät uskaltaneet avoimesti tunnustaa uskoaan, koska he pelkäsivät juutalaisten johtajien vainoa (vrt. Joh 12:42). Joidenkin tutkijoiden mukaan jakeiden 8:30-31 uskovat juutalaiset ovat entisiä kristittyjä, jotka ovat palanneet virallisen,

rabbien johtaman juutalaisuuden suojiin ja toimivat eräänlaisina tiedonantajina, jotka paljastavat todelliset uskovat juutalaisten johtajille ja näin edistävät uskovien vainoa. Molempien edellä esitettyjen ratkaisujen perusongelmana on se, että varhaiskristillisistä tai rabbiinisista lähteistä löytyy hyvin vähän tukea sille, että rabbien johtamat juutalaiset vainosivat kristittyjä ensimmäisen vuosisadan lopulla. Näkemys perustuu vanhentuneeseen kuvaan rabbiinisesta juutalaisuudesta, joka on luotu siten, että 200-600 jKr. peräisin olevia rabbiinisia lähteitä on käytetty hyvin valikoiden ja kritiikitömästi. Tiettyjen yksittäisten kappaleiden on nähty heijastelevan melko suoraan jo Jeesuksen tai hänen varhaisten seuraajiensa tilannetta 1. vuosisadalla. Kuitenkin viimeaikainen tutkimus piirtää rabbiinisesta liikkeestä hyvin toisenlaisen kuvan. Rabbit kuvataan melko vähäpätöiseksi kirjanoppineitten ryhmäksi, jonka näkemyksiin juutalaisten valtaväestö suhtautui torjuvasti. Nykytutkimuksen valossa 1. vuosisadan lopulla ei ole ollut sellaista vahvaa juutalaista johtajaryhmää, joka olisi pystynyt kontrolloimaan juutalaisten yhteisöjen elämää ja vainoamaan toisinajattelijoita. Johanneksen kuvaa juutalaisista ei voida ymmärtää vastauksena jonkun juutalaisen ryhmittymän toimeenpanemaan kristittyjen väkivaltaiseen vainoon. Syitä Johanneksen evankeliumin synkälle juutalaiskuvalle tuleekin etsiä johanneslaisen ryhmän itseymmärryksestä, ei Johanneksen oletettujen vastustajien toiminnasta.

Nykytutkimuksen valossa johanneslaisen yhteisön juuret olivat syvällä juutalaisuudessa ja sen eri traditioissa. Tätä kuvaa ei ole syytä muuttaa. Tässä mielessä lausuma ”pelastus on juutalaisista” kuvaa hyvin paitsi johanneslaisen yhteisön itseymmärrystä myös sen tosiasiallista uskonnonhistoriallista taustaa. Tämä tuntuu evankeliumin kirjoittajalle kuitenkin itsestäänselvyydeltä, ei syvälliseltä teologiselta kannanotolta, jollaiseksi se on tulkittu holokaustin jälkeisessä tutkimuksessa. Evankeliumissa on myös viitteitä siitä, että se on kirjoitettu tilanteessa, jossa alunperin juutalaiseen synagogayhteisöön kuuluneet johanneslaiset kristityt olivat hylkäämässä ne asiat, jotka olivat keskeisiä monille juutalaisille ryhmille. Tämä viittaa siihen, ettei johanneslainen yhteisö suhtautunut niin viattoman kunnioittavasti perinteiseen juutalaiseen uskoon kuin tutkimuksessa on usein annettu ymmärtää. Päinvastoin johanneslaiset kristityt näkivät uskon Jeesukseen tekevän turhaksi monet keskeiset juutalaisen iden-

titeetin tukipilarit. Tällainen uskon tulkinta johti väistämättä ristiriitaan niiden juutalaisten kanssa, jotka pitivät näistä symboleista kiinni. On luultavaa, että vähitellen johanneslaiset kristityt ajautuivat erilleen muista juutalaisista, osin ehkä omaaloitteisesti, osin ehkä jonkinlaisen sosiaalisen painostuksen tuloksena, vaikkakaan väkivaltaisesta vainosta tuskin on ollut kysymys. Tässä tilanteessa juutalaisten mustamaalaaminen ja jyrkkä dualismi olivat osa evankeliumin kirjoittajan pyrkimystä luoda yhteisölleen selkeät rajat esittämällä mustavalkoinen kuva maailmasta.

Evankeliumissa esiintyvät uskovat juutalaiset saattavat olla merkinä siitä, ettei jako valon ja pimeyden lapsiin ollut johanneslaisten kristittyjen keskuudessa niin selvä kuin Johanneksen kirjoittaja halusi. Ei ole itsestäänselvää, että kaikki juutalaiset olisivat suhtautuneet niin avoimen vihamielisesti kristittyihin kuin Johanneksen evankeliumin tai monen muun varhaiskristillisen kirjoituksen perusteella voisi luulla. Siellä täällä varhaiskristillisissä kirjoituksissa esiintyy kuvia "järkevästä" tai suvaitsevaisista juutalaisista. On luonnollista, että kristillisissä lähteissä nämä kuvat jäävät vain vähädyksenomaisiksi vaikka todellisuudessa juutalaiset ovat saattaneet suhtautua kristittyihin hyvinkin monella eri tavalla. Johanneksen kirjoittajan näkökulmasta kristittyihin neutraalisti tai jopa myönteisesti suhtautuneet juutalaiset muodostivat uhkan ja järkyttivät seurakunnan dualistiseen maailmankuvaan perustuvaa itseymmärrystä. Näin nämäkin juutalaiset samaistettiin niiden kanssa, jotka olivat syypäitä Jeesukseen kuolemaan ja täten viime kädessä paholaisen kätyreitä.

VIHOLLISKUVIEN TUNNISTAMISEN TÄRKEYS

Hyvin erilaisilta kuulostavat Johanneksen Jeesuksen lausumat "pelastus on juutalaisista" ja "te olette isästä, saatanasta" voivat auttaa ymmärtämään johanneslaisten kristittyjen itseymmärrystä, vaikka nämä lausumat eivät kerrokaan niin suorasti evankeliumin takaisesta historiallisesta todellisuudesta kuin usein on ajateltu. Evankeliumin synkkää kuvaa väkivaltaisista juutalaisista ei voida ottaa suorana kuvauksena evankeliumin takaisesta historiallisesta todellisuudesta. Johannekseen sisältyviä juutalaisvastaisuuden juuria ei voida palauttaa evankeliumin syntyajan juutalaisten johtajien väkivaltaiseen voimapolitiikkaan vaan kyse on omaksi ryhmäkseen erkane-

van yhteisön kasvukivuista; olennainen osa tätä kasvuprosessia oli pesäeron tekeminen omaan menneisyyteen ja ryhmän ulkopuolisten juutalaisten mustamaalaaminen. Kristinuskon kehityksen kannalta oli kohtalokasta, että kristinuskon kasvuprosessi suhteessa juutalaisuuteen jäi kesken. Kirkon lukkoon lyömään Uuden testamentin kaanoniin valittiin kirjoja, joiden ajattelu kumpuaa juutalaisesta uskosta, mutta joiden suhde juutalaisiin ja juutalaisuuteen on hyvin kaksijakoinen, jopa traumaattinen. Tulevat kristilliset sukupolvet omaksuivat itsestäänselvänä kuvan väkivaltaisista juutalaisista, joiden toiminnan ainoa päämäärä oli ja on edelleen tuhota kristillinen usko. Tarvittiin lähes 2000 vuotta kristillisperäistä juutalaisvastaista propagandaa ja lopulta juutalaisten joukkotuho, ennenkuin kristittyjen silmät avautuivat etsimään uusia mahdollisuuksia määritellä uskonsa suhde juutalaisuuteen tavalla, joka tekee oikeutta sekä kristittyjen itseymmärrykselle että juutalaisuudelle. Omaan traditioon pesiytyneiden viholliskuvien tunnistaminen ja avoin tunnustaminen on edellytys eri uskontojen väliselle rauhanomaiselle rinnakkaiselolle. Uuden testamentin viholliskuvat nostavat esiin myös kysymyksen siitä, miksi uskonnollista identiteettiä - ehkä mitä tahansa identiteettiä - on niin vaikea rakentaa ilman selviä viholliskuvia. Miksi on niin vaikeaa tunnustaa omaa uskoaan pelkäämättä ja mustamaalaamatta niitä, jotka uskovat toisin? Miksi synkimmät viholliskuvat luodaan niistä, joiden usko on kuitenkin tosiasiallisesti hyvin lähellä omaa uskoa?